

Depressiviteit en de economische gevolgen van echtscheiding voor vrouwen en mannen

P. Bracke¹

Summary

Depression and the economic consequences of marital dissolution for women and men

Gender differences in the economic consequences of divorce are well known. Past research has shown that women bear a disproportionate burden. Furthermore, several studies find that the mental health consequences of marital dissolution are more severe for women. In this study we hypothesize that marital status differences in material and financial conditions can account for gender differences in depression among the divorced and separated. Data on 7,458 Belgian adults, aged 25 years and older, are used. The analyses show that both the economic and the relational consequences of marital dissolution have a more severe impact on women. Contrary to previous research these findings suggest that on both accounts marriage protects men more than women.

1. Inleiding

Ontelbare studies tonen aan dat echtscheiding zorgt voor menselijk leed en onbehagen. Bovendien neemt het aantal echtscheidingen gestaag toe. Mannen en vrouwen die verwikkeld zijn in een scheidingsprocedure of die dit slopende proces reeds achter de rug hebben, vormen helemaal geen uitzondering meer. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de gevolgen van echtscheiding op het welbevinden van de betrokkenen de aandacht van de sociale wetenschappen blijven opeisen. Daarbij wordt gewezen op twee cruciale problemen (Ross, Mirowsky & Goldsteen, 1990). Ten eerste verstoort echtscheiding het sociale netwerk van de betrokkenen. Daardoor komen ze vaak in een zeker isolement terecht (Van Tilburg, 1989). Ten tweede kan het opbreken van een relatie grote financiële gevolgen hebben. Elk huishouden heeft nu eenmaal een aantal vaste kosten die moeilijker met één, dan met twee inkomens te dragen zijn.

Omwille van hun geringere economische zelfstandigheid wegen de financiële gevolgen van echtscheiding bij vrouwen extra zwaar (Holden & Smock, 1991). Empirische studies tonen bovendien aan dat de impact van echtscheiding op de *gemoedstoestand* van vrouwen groter is dan van mannen (Aseltine & Kessler, 1993; Bebbington, 1996; Bracke, 1998; Kitson &

Morgan, 1990). Het ligt voor de hand beide geslachtsspecifieke gevolgen van echtscheiding met elkaar in verband te brengen. Rapporteren gescheiden vrouwen meer psychische klachten omdat ze het economisch moeilijker hebben? Dit is de onderzoeksvraag die in deze empirische studie centraal staat.

2. De economische gevolgen van echtscheiding voor mannen en vrouwen

Echtscheiding leidt doorgaans tot een drastische afname van de levensstandaard van de betrokkenen. Bovendien blijkt vooral onder vrouwen de welvaartsdaling groot te zijn (Holden & Smock, 1991). Onderzoek in de Verenigde Staten, maar ook in de lage landen, toont aan dat de toename van het aantal alleenwonende vrouwen in belangrijke mate bijdraagt tot wat men de 'feminisering' van de armoede is gaan noemen (Cantillion, 1994; De Jong Gierveld, van Tilburg & Plomp, 1997; Pierce, 1978; Vranken & Geldof, 1992).

De socio-economische situatie van vrouwen maakt hen, alle recente evoluties ten spijt, nog steeds in sterke mate afhankelijk van het inkomen van hun partner. In België blijken in 1991 26,3 procent van de gehuwde vrouwen volledig economisch afhankelijk van hun partner. Gemiddeld moeten Belgische vrouwen ongeveer 30 procent van hun aandeel in het gezinsinkomen halen uit de beroepsinkomsten van hun partner (Bracke, 1996a). De economische afhankelijkheid van Nederlandse vrouwen is nog groter. In hetzelfde jaar waren, volgens Van Berkel en De Graaf (1996), 48 procent van de Nederlandse gehuwde vrouwen volledig economisch afhankelijk van hun partner. Nederlandse vrouwen moeten, volgens dezelfde bron, gemiddeld ongeveer 65 procent van hun aandeel in het gezinsinkomen halen uit de beroepsinkomsten van hun partner. Het hoeft niet te verwonderen dat de economische gevolgen van echtscheiding voor vrouwen harder zijn. Dat vrouwen na de echtbreuk vaker het hoederecht over de kinderen krijgen en daardoor het grootste deel van de kosten voor het levensonderhoud van de kinderen moeten dragen, is een factor die daar eveneens toe bijdraagt (Holden & Smock, 1991).

3. Echtscheiding, economische deprivatie en depressiviteit: de resultaten van voorgaand onderzoek

Het verband tussen economische deprivatie en depressiviteit is sterk gedocumenteerd en longitudinaal onderzoek ondersteunt een causale interpretatie (Kaplan et al., 1987; McGrath et al., 1993; Mirowsky & Ross, 1986; Ross & Huber, 1985). Wanneer mensen het gevoel krijgen over onvoldoende middelen te beschikken om aan de dagelijkse behoeften aan kledij, comfort, vrijetijdsbesteding, enzovoort tegemoet te komen, dan nemen gevoelens van hulpeloosheid en hopeloosheid overhand toe. Een gebrek aan financiële middelen gaat in sterke mate samen met gevoelens van machteloosheid, met het gevoel zijn of haar leven niet te beheersen. Deze gevoe-

lens of kenvermogens worden aangehaald als belangrijke antecedenten van depressiviteit (Abramson, Seligman & Teasdale, 1978).

Ondanks de stroom van literatuur over de nasleep van echtscheiding heeft het verband tussen de economische en de psychische gevolgen ervan onvoldoende aandacht gekregen. Vaak neemt men, bij de studie van het verband tussen echtscheiding en mentale gezondheid, de mediërende rol van economische moeilijkheden niet in beschouwing (Voydanoff, 1990). Anderen besteden wel aandacht aan de problematiek, maar baseren hun analyses op ruwe en indirecte indicatoren van financiële moeilijkheden – zoals de omvang van het beroepsinkomen of de perceptie van financiële moeilijkheden – of maken gebruik van een beperkte steekproef.

Gerstel, Riesmann en Rosenfield (1985) vinden dat verschillen in aan depressiviteit gerelateerde klachten tussen gehuwde en gescheiden vrouwen hoofdzakelijk terug te brengen zijn tot inkomensverschillen. Gescheiden vrouwen beschikken over een lager gezinsinkomen, ze nemen bovendien het belangrijkste deel van het levensonderhoud van de kinderen op zich. De mentale gezondheid van mannen daarentegen is eerder functie van de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon of van de aard van het sociale netwerk waarop ze kunnen terugvallen. Ook Horwitz, White en Howell-White (1996) baseren zich op de omvang van de beroepsinkomsten om de economische impact van echtscheiding op de mentale gezondheid van 25- tot 31-jarige mannen en vrouwen te bepalen. Verschillen in mentale gezondheid tussen gehuwden en gescheiden mannen en vrouwen kunnen, volgens deze studie, niet aan verschillen in financiële mogelijkheden worden toegeschreven. In een longitudinale studie naar de psychische gevolgen van echtscheiding vindt men evenmin een verband tussen de afname van het gezinsinkomen en de toename van depressiviteit na echtscheiding, noch bij mannen, noch bij vrouwen (Aseltine & Kessler, 1993). Het voorkomen van depressiviteit onder gescheiden vrouwen blijkt wel functie te zijn van de *perceptie* van economische moeilijkheden, een subjectieve indicator van economische deprivatie. Aseltine & Kessler (1993) besluiten daarom dat de gevolgen van echtscheiding voor de gemoedstoestand van vrouwen eerder te wijten zouden zijn aan hun verhoogde gevoeligheid voor financiële problemen en niet aan objectieve omstandigheden.

De inconsistentie van de beschreven onderzoeksresultaten kan te wijten zijn aan het gebruik van de beroepsinkomsten als een indicator van financiële moeilijkheden. Voor de studie van de economische gevolgen van echtscheiding is een maat die de verhouding tussen behoeften en inkomen weergeeft immers meer aangewezen (Kitson & Morgan, 1990). Ze laat toe huishoudens met een verschillend aantal gezinsleden met elkaar te vergelijken. Bovendien houdt ze rekening met verschuivingen in behoeften als een gevolg van echtscheiding. Een voorbeeld van een onderzoek waarbij de verhouding tussen de gezinsinkomsten en de financiële behoeften als indicator van economische moeilijkheden werd aangewend, is de studie van Lorenz, Simons en Chao (1996). Deze auteurs vinden dat een tekort aan financiële middelen wel degelijk bijdraagt tot verhoogde gevoelens van depressiviteit bij gescheiden vrouwen. Omdat hun steekproef enkel vrouwen bevat laat deze studie ons echter in het ongewisse omtrent de gevolgen van economische moeilijkheden voor de gemoedstoestand van mannen.

In tegenstelling tot bovenstaande studies maken Joung et al. (1997) gebruik van verschillende objectieve en subjectieve indicatoren – de omvang van het gezinsinkomen, de aanwezigheid van financiële problemen en de woonomstandigheden – om de impact van veranderingen in materiële omstandigheden na echtscheiding bij 3.510 Nederlanders na te gaan. Deze auteurs besluiten dat gescheiden vrouwen er doorgaans slechter aan toe te zijn dan gescheiden mannen. Vervolgens tonen de auteurs aan dat de gezondheid van deze vrouwen in sterke mate functie is van de materiële omstandigheden waarmee ze geconfronteerd worden, terwijl de gezondheidsverschillen tussen gescheiden en gehuwde mannen vooral functie zijn van intermediaire psychosociale omstandigheden.

In onderstaande analyse worden bijkomende gegevens over de rol van economische deprivatie voor de mentale gezondheid van gescheiden mannen en vrouwen gepresenteerd. Naar analogie met de laatstgenoemde studie zullen meerdere objectieve en subjectieve indicatoren van economische deprivatie bij de ontleding betrokken worden. Bovendien wordt extra aandacht geschonken aan de invloed van de kwaliteit van de woning op de mentale gezondheid. Scheiding leidt doorgaans tot het verhuizen van één of van beide partners. Deze verhuizing brengt meestal een daling in woonkwaliteit met zich mee. De samenhang tussen mentale gezondheid en de kwaliteit van de woning of de aard van de woonplaats is afdoende gekend (Halpern, 1995). In welke mate verschillen in de kwaliteit van de huisvesting bijdragen tot verschillen in mentale gezondheid tussen gescheidenen en gehuwden is echter onduidelijk. In deze studie trachten we deze lacune weg te nemen door vijf indicatoren van de kwaliteit van de woning of woonplaats bij de analyse te betrekken.

4. Steekproef, gegevens en methode

4.1. Steekproef

We hebben gebruik gemaakt van de gegevens van de eerste datagolf (1992) van de PSBH. De PSBH of de 'Panel Study of Belgian Households' is een studie op basis van een toevallige steekproef van Belgische private huishoudens¹. De oorspronkelijke steekproef bevat gegevens over 8.758 personen met een leeftijd van ten minste 16 jaar. Voor de huidige analyse werden alle mannen en vrouwen jonger dan 25 jaar uit de steekproef verwijderd. Binnen deze leeftijdscategorieën is er te weinig variatie naar burgerlijke staat (zie Joung et al. (1997) voor een analoge strategie). De uiteindelijke steekproef bevat gegevens over 3.550 mannen (47,6 procent) en 3.908 vrouwen (52,4 procent). Bijna 78 procent van de mannen zijn gehuwd of wonen ongehuwd samen, tegenover 76,1 procent van de vrouwen. Van de vrouwen zijn 14,4 procent weduwe, 4,6 procent van de mannen zijn weduwnaar. Het percentage gescheiden mannen bedraagt 7,9 procent. Onder hen heeft 36,9 procent een nieuwe partner. Deze percentages bedragen bij de vrouwen respectievelijk 10,3 procent en 23,2 procent. Ten slotte zijn 9,5 procent van de mannen in de steekproef ongehuwd en alleenstaand tegenover 6,9 procent van de vrouwen.

4.2. Maten

Depressiviteit – Depressiviteit werd gemeten met behulp van een aangepaste versie van de Health-and-Daily-Living-Form-depressieschaal (Moos et al., 1985). Deze aangepaste versie bevat dertien van de achttien vragen van de oorspronkelijke HDL-depressieschaal.² De verkorte depressiviteitsschaal heeft een betrouwbaarheid van 0,87 (Cronbach's alfa). De gemiddelde score van vrouwen bedraagt 2,13 (met een standaardafwijking van 0,71), terwijl mannen een gemiddelde van 1,85 halen (met een standaardafwijking van 0,64). Het geslachtsverschil is substantieel en statistisch significant ($t_{(7379)} = -17,5$, $p < 0,0001$). De scores op deze variabele zijn scheef verdeeld (scheefheid = $0,69 \pm 0,03$).³

Socio-economische indicatoren – Meerdere indicatoren werden gebruikt om de socio-economische omstandigheden waarmee de respondenten moeten omgaan, te meten: een objectieve en een subjectieve indicator van financiële draagkracht of welvaart, enkele kenmerken van de woning en de graad van verstedelijking van de woonplaats.

Aan de respondenten werd gevraagd aan te duiden hoe groot het totale beschikbare inkomen per maand moet bedragen om juist rond te komen. Dit gewenste inkomen werd afgetrokken van het totale inkomen per maand waarover de ondervraagden effectief kunnen beschikken. Daardoor werd een indicator van de *financiële draagkracht* of de verhouding tussen de werkelijke inkomsten en de noodzakelijke inkomsten gecreëerd. Een hoge score op deze maat betekent dat het huishouden waartoe de respondent behoort een maandelijks inkomen heeft dat de minimale behoeften overstijgt.⁴ De subjectieve indicator van welvaart of de *perceptie van de financiële draagkracht* slaat op het antwoord op één vraag naar de mate waarin men kan rondkomen met het totale beschikbare gezinsinkomen. De score op deze maat bedraagt minimaal één en maximaal zes voor zij die aangeven zich, respectievelijk, zeer gemakkelijk of zeer moeilijk te kunnen behelpen.

De algemene *toestand van de woning* werd bepaald door middel van vragen naar de aanwezigheid van schimmels of vochtige muren en plafonds, lekken in het dak, lekkende dakgoten, aantasting van het binnen- en buitenhoutwerk, de aanwezigheid van verzakkingen en barsten, onveilige elektrische leidingen en problemen met riolering en sanitair. *Densiteit* werd gemeten door het aantal personen in een huishouden te delen door het aantal kamers in de woning (Halpern, 1995). Verder werd nagegaan hoe de respondenten de densiteit van hun woning ervaren. Deze *subjectieve indicator van densiteit* is het gemiddelde van de antwoordscores op twee vragen naar de aanwezigheid van een gebrek aan privacy en een gebrek aan kamers. Met behulp van de antwoorden op drie vragen naar de aanwezigheid van straatlawaaï of andere lawaaihinder van buitenaf, de aanwezigheid van burengerucht en de afwezigheid van een goede geluidsisolatie werd de aanwezigheid van *geluidsoverlast* nagegaan.

Er werd eveneens rekening gehouden met de graad van *verstedelijking* van de woonplaats door de huishoudens te verdelen over zeven categorieën gaande van gelegen in een 'landelijke of bosrijke omgeving met hoogstens enkele huizen of andere gebouwen' tot gelegen in een 'verstedelijkt gebied met meer kantoren, groothandels, bedrijven, of andere gebouwen dan woningen'.

Socio-emotionele en relationele indicatoren – De socio-emotionele en relationele omstandigheden trachten we te vatten in vijf indicatoren: het *aantal kinderen jonger dan zestien jaar* en het *aantal kinderen jonger dan drie jaar*, de mate waarin men op anderen kan terugvallen voor emotionele en instrumentele ondersteuning en, voor de subgroep van gescheidenen en verwevdwen, de aanwezigheid van een nieuwe partner. De indicator van *emotionele ondersteuning* duidt het aantal personen aan waarop men kan rekenen wanneer men verdrietig is. De omvang van *instrumentele ondersteuning* geeft het aantal personen weer bij wie men kan verblijven in geval van nood.

Ten slotte worden twee controleveranderlijken, de *leeftijd* en het *niveau van genoten onderwijs*, bij de analyse betrokken. De laatstgenoemde maat bestaat uit negen categorieën. De laagste categorie bevat alle mannen en vrouwen zonder een diploma uit het secundair onderwijs, de hoogste categorie heeft betrekking op zij die ten minste een universitair diploma haalden.

Burgerlijke staat – Vier categorieën van burgerlijke staat werden met elkaar vergeleken: (a) de gehuwd en ongehuwd samenwonenden, (b) de alleenstaanden, (c) de weduwen en weduwnaars en (d) zij die feitelijk of wettelijk gescheiden leven. Een belangrijk aandeel van de gescheiden vrouwen en mannen heeft een nieuwe partner. Deze situatie kan belangrijke gevolgen hebben, zowel voor de gemoedstoestand als voor de economische situatie van de gescheidenen. Daarom werden, waar nodig, de respondenten zonder en de respondenten met een nieuwe partner van elkaar onderscheiden.

Met een afhankelijke variabele op intervalniveau en een hoog aantal onafhankelijke variabelen op intervalniveau – of op ordinaal niveau, maar met een hoog aantal categorieën – ligt het gebruik van regressie-analyse voor de hand. De verschillen in depressiviteit naar burgerlijke staat worden bepaald via de opname van dummy-veranderlijken in de regressievergelijkingen. De categorie van de gehuwd en ongehuwd samenwonenden fungeert daarbij als referentiecategorie. Door de opname van een multiplicatieve interactieterm wordt nagegaan of de gevolgen van echtscheiding voor de mentale gezondheid van mannen en vrouwen gelijk zijn.

5. De analyse

Depressiviteit, geslacht en burgerlijke staat – In tabel 1 staan de scores op de depressiviteitsschaal naar geslacht en burgerlijke staat weergegeven. Zowel gescheidenen als nooit gehuwden rapporteren beduidend meer depressieve klachten dan gehuwden en verweduwden. Deze verhoudingen gelden zowel voor mannen als voor vrouwen, maar blijken voor de categorie van de gescheiden vrouwen meer uitgesproken te zijn.

Van alle categorieën vertonen vrouwen die reeds geconfronteerd werden met een stukgelopen relatie, de meeste tekenen van depressiviteit. Een variantie-analyse toont aan dat dit interactie-effect significant is (model zonder interactie-effect: $F_{(4)} = 62,7$, $p < 0,001$; model met interactie-effect: $F_{(5)} = 79,7$, $p < 0,001$; $\Delta F_{(1)} = 17,0$, $p < 0,001$): (a) *vrouwen* scoren gemiddeld 0,24 schaaleenheden hoger dan mannen ($t = 4,4$, $p < 0,001$), (b) de score van *gescheiden* vrouwen en mannen bedraagt gemiddeld 0,26 schaaleenheden meer dan deze van gehuwden ($t =$

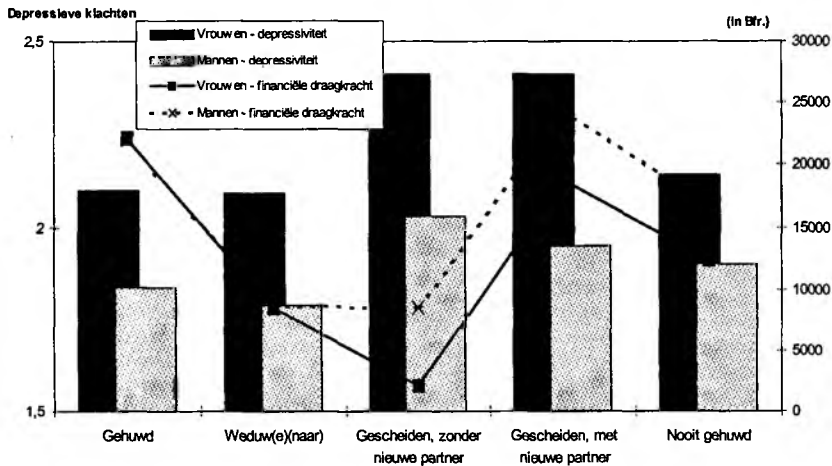
Tabel 1 - Depressiviteit naar geslacht en burgerlijke staat (gemiddelde, standaardafwijking tussen haakjes)

	Gehuwd	Weduwstaar	Gescheiden	Nooit gehuwd
Mannen	1,84 ^c (0,62) (N=2765)	1,79 ^d (0,62) (N=166)	2,00 ^{e d e} (0,76) (N=282)	1,90 ^e (0,64) (N=337)
Vrouwen	2,10 ^a (0,69) (N=2673)	2,09 ^b (0,74) (N=563)	2,40 ^{a b f} (0,80) (N=401)	2,14 ^f (0,71) (N=271)
Vershil vrouwen-mannen	0,26 ***	0,30 ***	0,40 ***	0,24 ***

a, b, c, d, e en f: significantie van het verschil tussen de twee gemiddelden $p < 0,05$;

*** significant verschillend van nul ($p < 0,001$).

4,8, $p < 0,001$) en (c) de score van *gescheiden vrouwen* is bovendien nog 0,15 schaaleenheden hoger dan die van *gescheiden mannen* ($t=1,96$, $p=0,047$). Deze verhoudingen gaan zowel op voor *gescheiden mannen* en vrouwen zonder nieuwe partner, als voor *gescheidenen* met nieuwe partner (geen tabel). Bij de eerstgenoemden bedraagt het geslachtsverschil 0,38 schaaleenheden ($t=4,9$, $p < 0,001$), bij de laatstgenoemden 0,46 schaaleenheden ($t=3,9$, $p < 0,001$). De voorstelling van de gemiddelden in figuur 1 visualiseert duidelijk de specifieke situatie van *gescheiden vrouwen*. Ze toont eveneens aan dat, met betrekking tot het geslachtsverschil in depressiviteit bij *gescheidenen*, de aanwezigheid van een nieuwe partner minder belangrijk is.

Figuur 1 Depressieve klachten en financiële draagkracht naar geslacht en burgerlijke staat

Socio-economische omstandigheden, geslacht en burgerlijke staat – In tabel 2 staan alle socio-economische en relationele indicatoren uitgesplitst naar geslacht en burgerlijke staat. Uit de gegevens in het bovenste luik van deze tabel blijkt dat *gescheiden vrouwen* niet enkel met betrekking tot het voorkomen van depressieve klachten een specifieke positie innemen. Ook op economisch vlak hebben ze het kennelijk harder te verduren.

Belgische private huishoudens hebben gemiddeld een inkomen dat 19.023 Bfr. hoger is dan wat nodig is om de eindjes aan elkaar te knopen (geen tabel). De gehuwden kunnen door- gaans op meer middelen rekenen. Alle andere categorieën halen dit populatiegemiddelde ech- ter niet. Verweduwd mannen en vrouwen hebben gemiddeld ongeveer 8.550 Bfr. over, bij de gescheidenen bedraagt dit gemiddelde 9.560 Bfr., terwijl nooit gehuwden gemiddeld kunnen beschikken over 14.850 Bfr. Deze cijfers tonen aan dat gescheiden vrouwen en mannen het, zoals de verweduwden, financieel moeilijker hebben.

De socio-economische impact van echtscheiding blijkt sterk geslachtsgebonden te zijn. Gescheiden mannen kunnen terugvallen op een overschot van 14.365 Bfr. per maand, een gemiddelde dat vergelijkbaar is met dat van de nooit gehuwden. Bij de gescheiden vrouwen zijn de financiële marges heel wat minder ruim. Met een overschot van 6.034 Bfr. per maand vormen ze de categorie met de zwakste financiële draagkracht. Er is geen enkele andere socia- le categorie in tabel 2 waarvan de geslachtsverschillen zo uitgesproken zijn. Ook de scores op de andere socio-economische indicatoren weerspiegelen dit gegeven. Tien procent van de gehuwden meldt moeilijk tot zeer moeilijk rond te komen. Dit percentage is bij gescheiden mannen reeds dubbel zo groot, namelijk 23,2 procent. Dit percentage is evenwel nog steeds beduidend lager dan dat van de gescheiden vrouwen. Tot een derde van deze vrouwen geeft aan moeilijk tot zeer moeilijk rond te kunnen komen.

De kwaliteit van de woning van gescheidenen in het algemeen en van gescheiden vrouwen in het bijzonder weerspiegelt deze minder rooskleurige financiële situatie. In vergelijking met de woningen van gehuwden vertonen die van gescheidenen meer gebreken; ze worden geken- merkt door geluidshinder en door een gebrek aan ruimte. Gescheiden vrouwen hebben boven- dien meer last van geluidshinder ($Chi^2_{(1)}=9,8$, $p=0,002$) en worden vaker met een gebrek aan ruimte geconfronteerd, dan gescheiden mannen (24,2 procent meldt een gebrek aan ruimte versus 20,8 procent van gescheiden mannen, $Chi^2_{(1)}=9,2$, $p=0,01$; gescheiden vrouwen wonen gemiddeld in woningen met een densiteit van 0,51 personen per kamer tegenover 0,39 perso- nen per kamer voor gescheiden mannen ($t=2,48$, $p=0,013$)).

Relationele omstandigheden, geslacht en burgerlijke staat – Gescheiden vrouwen staan vaak in voor het onderhoud van de kinderen – 40,4 procent onderhoudt tenminste één kind of tiener jonger dan zestien tegenover 20,2 procent van de gescheiden mannen ($Chi^2_{(1)}=31,0$, $p<0,001$) en 7 procent onderhoudt tenminste één kind jonger dan drie tegenover 4,6 procent van de gescheiden mannen ($Chi^2_{(1)}=1,65$, $p=n.s.$). Dit draagt wellicht bij tot de bovenvermelde geslachtsverschillen in socio-economische omstandigheden. De gemiddelden en percentages uit het onderste luik van tabel twee maken verder duidelijk (a) dat in vergelijking met gehuw- den, personen die een echtbreuk achter de rug hebben op minder emotionele en in- strumentele ondersteuning kunnen rekenen en (b) dat gescheiden vrouwen moeilijker tot een nieuwe partnerrelatie komen, maar niettemin meer emotionele en instrumentele ondersteu- ning rapporteren. Beide laatstgenoemde geslachtsverschillen zijn evenwel niet significant. Ook Dykstra (1997) stelt vast dat gescheiden vrouwen moeilijker tot een nieuwe partnerrelatie komen. Echter, de samenstelling van haar steekproef – vrouwen en mannen met een leeftijd tussen 55 en 89 jaar – maakt elke verdere vergelijking moeilijk.

Tabel 2 - Socio-economische en relationele omstandigheden naar geslacht en burgerlijke staat (percentages of gemiddelden)

	Gehuwd	Mannen Weduw(e) (naar)	Gescheiden	Nooit gehuwd	Gehuwd	Vrouwen Weduw(e) (naar)	Gescheiden	Nooit gehuwd
<i>Socio-economische omstandigheden</i>								
Tewerkstelling (betaald werk = 1)	66,4%	9,6%	69,5%	66,5%	44,9%	6,2%	48,9%	55,0%
Financiële draagkracht (in Bfr.)	22.015	8.631	14.365	16.773	22.109	8.526	6.034	12.403
Perceptie financiële draagkracht (% moeilijk tot zeer moeilijk)	10,0%	17,2%	23,2%	15,8%	9,7%	17,7%	32,3%	18,4%
Toestand woning (% > 1 klacht)	20,8%	19,3%	35,1%	28,8%	20,0%	22,9%	35,2%	31,0%
Geluidshinder (% > 1 klacht)	14,6%	10,2%	18,9%	24,4%	13,8%	13,2%	27,3%	21,4%
Perceptie densiteit (% met klachten)	14,1%	6,6%	20,8%	14,0%	14,2%	7,0%	24,1%	14,0%
Densiteit (aantal personen per kamer)	0,57	0,26	0,39	0,34	0,57	0,26	0,51	0,32
Ligging (verstedelijkt = hoog)	2,98	3,17	3,42	3,32	2,97	3,19	3,49	3,46
<i>Relationele omstandigheden</i>								
Partner (% met nieuwe partner)		12,1	36,9			5,2	23,2	
Instrumentele ondersteuning	2,06	1,32	1,59	1,75	2,11	1,46	1,74	1,67
Emotionele ondersteuning	2,38	1,54	1,77	1,66	2,58	1,68	1,83	1,84
% huishoudens met kinderen jonger dan 3	16,2	1,2	4,6	1,2	16,2	0,7	7,0	4,8
% huishoudens met kinderen jonger dan 16	44,3	6,6	20,2	5,6	44,3	5,3	40,4	12,2
Aantal	2.765	166	282	337	2673	563	401	271

De aanwezigheid van de nieuwe partner - Meer gedetailleerde ontledingen maken duidelijk dat de economische situatie van gescheidenen sterk afhangt van de aan- of afwezigheid van een nieuwe partner (geen tabel). In de eerste plaats blijkt dat gescheiden vrouwen zonder nieuwe partner gemiddeld slechts 2.030 Bfr. per maand overhouden. Hun geslachtsgenoten met een nieuwe partner beschikken over een ruimere financiële marge van 18.840 Bfr. per maand. Dit is evenwel nog steeds minder dan het bedrag waarop gehuwde vrouwen kunnen terugvallen. Gescheiden mannen beschikken over een financiële marge van gemiddeld 8.520 Bfr. als ze alleen wonen. Stappen ze in een nieuwe partnerrelatie, dan kunnen ze rekenen op een financieel overschot van gemiddeld 24.320 Bfr. Dit is meer dan het bedrag waarop (voor het eerst) gehuwde mannen kunnen rekenen. Deze opmerkelijke bevinding is niet zonder voorgaande. Ook Holden en Smock (1991) melden dat de levensstandaard van Noord-Amerikaanse mannen na echtscheiding doorgaans 10 tot 15 procent stijgt! Deze geslachtsdifferentiële gevolgen van de af- of aanwezigheid van een nieuwe partner worden weerspiegeld in alle socio-economische indicatoren. Ze blijken bovendien sterk samen te hangen met het feit dat onder de gescheiden vrouwen zonder nieuwe partner slechts 44,5 procent betaald werk heeft. Verder blijkt dat gescheidenen beduidend meer emotionele ondersteuning ervaren als ze deel uitmaken van een nieuwe partnerrelatie. Dit geldt zowel voor mannen als voor vrouwen. Gescheiden vrouwen en mannen met een nieuwe partner kunnen echter nog steeds op minder emotionele steun rekenen dan hun gehuwde geslachtsgenoten – de gemiddelden bedragen respectievelijk 2,11 en 1,58 voor gescheiden mannen met of zonder nieuwe partner en 2,20 en 1,71 voor gescheiden vrouwen met of zonder nieuwe partner. De kinderlast is bovendien groter voor gescheidenen met een nieuwe partner. Wellicht bemoeilijken leeftijdsverschillen de interpretatie van deze verschillen. Daarom wordt er in deze fase van de analyse niet verder op ingegaan. Aan het einde van de bespreking van de multivariate ontledingen nemen we de draad weer op.

De implicaties van echtscheiding voor het psychische en het economische welzijn zijn zwaarder voor vrouwen dan voor mannen. In het tweede deel van de analyse zal worden nagegaan in hoeverre de gevolgen van echtscheiding voor de mentale gezondheid aan deze socio-economische omstandigheden kunnen worden toegeschreven. Door het toevoegen van een dummyvariabele die de aanwezigheid van een nieuwe partner aangeeft, wordt gecontroleerd voor de zojuist vermelde verschillen tussen gescheidenen met of zonder nieuwe partner.

De invloed van relationele omstandigheden op de mentale gezondheid – In tabel 3 kunnen de resultaten van verschillende regressie-analyses teruggevonden worden. De bevindingen van de schatting van het eerste regressiemodel – zie tabel 3 uiterst links – bevestigen wat reeds uit de voorgaande ontledingen bleek: echtscheiding gaat samen met meer klachten van depressiviteit, dit geldt zowel voor mannen als voor vrouwen, maar de gevolgen zijn voor vrouwen meer uitgesproken. Ontleden we de gegevens voor mannen en vrouwen met of zonder partner afzonderlijk dan blijken geen substantiële verschillen voor te komen. Deze bevinding bevestigt wat reeds geïllustreerd werd in figuur 1. In de volgende kolom van deze tabel werden de indicatoren van de relationele omstandigheden aan het basismodel toegevoegd. Personen die weinig socio-emotionele ondersteuning ervaren, vertonen meer depressief gedrag. De andere relatio-

nele indicatoren blijken in dit verhaal voorlopig geen rol van betekenis te spelen. Uit voorgaande tabel bleek reeds dat verweduwd en gescheidenen minder socio-emotionele steun ervaren. De multivariate analyse toont aan dat dit gegeven gedeeltelijk verantwoordelijk is voor hun minder goede mentale gezondheid. Meer dan een derde van het verschil in depressieve klachten tussen gehuwden en gescheidenen kan aan een verschil in socio-emotionele ondersteuning worden toegeschreven. De minder goede gemoedstoestand van verweduwd kan bijna volledig aan een gebrek aan socio-emotionele ondersteuning worden toegeschreven. Tegen onze verwachtingen in komen de nefaste gevolgen van een gebrek aan socio-emotionele ondersteuning bij gescheiden vrouwen harder aan dan bij gescheiden mannen: de omvang van het interactie-effect van geslacht met burgerlijke staat neemt af na controle voor de relationele omstandigheden. Schatten we de regressievergelijking uit model 2 voor mannen en vrouwen afzonderlijk, dan blijkt de afwezigheid van socio-emotionele ondersteuning enkel op de gemoedstoestand van de vrouwen invloed uit te oefenen (geen tabel: vrouwen: $B = -0,025$ (0,01), $p=0,01$; mannen: $B = -0,002$ (0,009), $p=n.s.$). Deze vaststelling is in overeenstemming met de meer algemene bevinding dat de mentale gezondheid van vrouwen in sterkere mate functie is van de aanwezigheid of afwezigheid van ondersteunende relaties (Nolen-Hoeksema, 1990).

De geslachtsdifferentiële gevolgen van echtscheiding zijn slechts in geringe mate tot verschillen in relationele condities terug te brengen. De gegevens in de volgende drie kolommen van bovenvermelde tabel laten toe na te gaan of socio-economische condities een betere verklaringsgrond bieden.

De invloed van socio-economische omstandigheden op de mentale gezondheid – Personen die leven in een situatie van relatieve armoede klagen meer over depressiviteit. Hetzelfde blijkt voor mannen en vrouwen die geen betaalde arbeid verrichten (zie tabel 3, model 3).⁵ Beide objectieve socio-economische condities beïnvloeden de mentale gezondheid op een wijze die in overeenstemming is met wat in andere studies reeds veelvuldig werd aangetoond. Het verrichten van betaalde arbeid heeft een gunstige invloed op de mentale gezondheid onafhankelijk van zijn directe financiële voordelen. Tegen de verwachtingen in blijkt in deze socio-economische omstandigheden geen verklaring voor de geslachtsdifferentiële impact van echtscheiding te schuilen. Gescheidenen vertonen meer depressieve klachten, of ze een betaalde job hebben of niet, of ze in relatieve armoede moeten leven of niet. Dit betekent niet dat voor het psychisch welbevinden van gescheidenen de socio-economische omstandigheden waarin ze terecht komen helemaal irrelevant zijn. De schatting van de volgende regressievergelijking – model 4 – toont aan dat dit allerminst het geval is. Respondenten gehuisvest in woningen die in minder goede staat verkeren, melden meer depressieve klachten. Ook zij die met geluidshinder geconfronteerd worden, zij die hun financiële situatie als penibel ervaren en zij die klagen over een gebrek aan ruimte melden meer klachten van depressiviteit.

Door de opname van deze indicatoren in de regressievergelijkingen worden de verschillen in gemoedstoestand tussen gehuwden en gescheidenen sterk gereduceerd, zonder daarom volledig te verdwijnen. Ook de geslachtsdifferentiële invloed van echtscheiding op het psychisch welbevinden is in belangrijke mate tot variatie in bovengenoemde indicatoren terug te brengen.

Tabel 3 – Stapsgewijze regressie van depressieve klachten op burgerlijke staat, geslacht, socio-economische en relationele omstandigheden (ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten, standaardfouten)^(a).

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5	
	B	s.e. B	B	s.e. B	B	s.e. B	B	s.e. B	B	s.e. B
Geslacht (vrouw = 1)	0,255***	0,017	0,259***	0,017	0,234***	0,017	0,240***	0,017	0,242***	0,018
Nooit gehuwd (1)	0,030	0,029	-0,05	0,058	-0,016	0,029	-0,016	0,030	-0,010	0,058
Weduw(e)(naar) (1)	0,118***	0,030	0,043	0,054	0,113***	0,030	0,075*	0,030	0,003	0,054
Gescheiden (1)	0,159***	0,042	0,103*	0,052	0,155***	0,042	0,101*	0,043	0,048	0,053
Gescheiden*geslacht	0,137*	0,055	0,119*	0,055	0,131*	0,055	0,095	0,055	0,081	0,055
<i>Relationele omstandigheden</i>										
Emotionele ondersteuning			-0,021***	0,007					-0,016*	0,007
Instrumentele ondersteuning			0,012	0,008					-0,003	0,008
N kinderen onder zestien thuis			0,018	0,010					0,016	0,010
N kinderen onder drie thuis			-0,004	0,022					-0,026	0,022
Partner (1)			-0,072	0,049					-0,073	0,050
<i>Socio-economische omstandigheden</i>										
Betaald werk (1)					-0,123***	0,021	-0,086***	0,021	-0,085***	0,021
Financiële draagkracht					-0,093**	0,027	0,090**	0,030	0,098***	0,030
Toestand woning							0,307***	0,047	0,306***	0,046
Densiteit							-0,013	0,018	-0,029	0,029
Urbanisatie							0,001	0,006	-0,001	0,006
Geluidshinder							0,161***	0,030	0,162***	0,031
Perceptie financiële draagkracht							0,084***	0,007	0,082***	0,007
Perceptie densiteit							0,104**	0,036	0,101**	0,036
Constante	2,172***	0,035	2,304***	0,068	2,243***	0,044	1,853***	0,059	1,917***	0,082
Adj. R ²	0,067		0,071		0,074		0,111		0,113	

(a) de resultaten werden gecontroleerd voor niveau van genoten onderwijs en leeftijd,

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Tabel 4 De antecedenten van enkele socio-economische en relationele omstandigheden (ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten, standaardfouten)

	Emotionele ondersteuning		Financiële draagkracht		Perceptie financiële draagkracht		Toestand woning		Geluidshinder		Perceptie densiteit	
	B	s.e. B	B	s.e. B	B	s.e. B	B	s.e. B	B	s.e. B	B	s.e. B
Geslacht (vrouw = 1)	0,194***	0,036	3,071***	794	0,050	0,029	-0,005	0,005	-0,008	0,007	-0,004	0,006
Gescheiden (1)	-0,448***	0,112	-283	2.397	-0,401***	0,088	0,068***	0,015	0,047*	0,022	0,051**	0,018
Nooit gehuwd (1)	-0,588***	0,124	2.543	2.664	-0,152	0,097	0,033*	0,016	0,047	0,025	0,019	0,020
Weduw(e)(naar) (1)	-0,114	0,116	5.536*	2.493	-0,092	0,091	0,025	0,015	0,021	0,023	0,032	0,019
Gescheiden*geslacht	-0,074	0,118	-5.318*	2.550	-0,223*	0,093	-0,002	0,015	0,039	0,023	0,037 ⁽²⁾	0,019
Leeftijd	-0,018***	0,001	69*	34	0,006***	0,001	-0,001***	<0,001	-0,002***	<0,001	-0,023***	<0,001
Onderwijs	0,068***	0,007	2.884***	155	0,043***	0,006	<0,001	<0,001	-0,003	0,001	-0,001	0,001
Betaald werk (1)			12.825***	967	0,239***	0,036	-0,016**	0,006	-0,030***	0,009	-0,018*	0,007
Urbanisatie			-1.731***	272	-0,029*	0,010	0,005***	0,002	0,005***	0,003	0,016***	0,002
Partner	0,303***	0,106	12.845***	2.275	0,045	0,083	-0,002	0,014	0,032	0,021	0,011	0,017
N kinderen onder drie	-0,010	0,048	-2.251*	1026	0,003	0,037	0,029***	0,006	0,026**	0,009	0,008	0,008
N kinderen onder zestien	-0,043*	0,021	-1.186**	453	-0,085***	0,017	-0,004	0,003	-0,015***	0,004	0,017***	0,004
Financiële draagkracht				1,647***	0,044	-0,072***	0,000	-0,064***	0,012	-0,040***	0,009	
Densiteit										0,093***	0,010	
Constante	2,68***	0,140	-8.430*	3.393	3,857***	0,123	0,180***	0,020	0,164***	0,031	0,099***	0,026
Adj. R ²	0,10		0,14		0,26		0,05		0,08		0,08	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; (2) $p = 0,055$

Gescheiden mannen, maar vooral vrouwen, ervaren hun financiële situatie als minder gunstig, klagen over geluidsoverlast en te krappe woningen en zijn gehuisvest in huizen van minder goede kwaliteit. Deze condities en ervaringen verklaren gedeeltelijk waarom vooral gescheiden vrouwen meer depressieve klachten rapporteren.

Het verrichten van betaalde arbeid komt het welbevinden ten goede onafhankelijk van de directe financiële voordelen van tewerkstelling. Deze conclusie blijft overeind, zelfs wanneer met de woonomstandigheden en de perceptie van deprivatie wordt rekening gehouden.

Een meer opvallend en onverwacht resultaat van de ontleding heeft betrekking op de verhouding tussen de gemoedstoestand en de omvang van de financiële draagkracht wanneer rekening gehouden wordt met de woonomstandigheden en de eigen inschatting van de financiële situatie. Het oorspronkelijke inverse verband tussen beiden maakt plaats voor een sterk significante positieve associatie. Een meer gedetailleerde analyse maakt duidelijk dat de omkering van de richting van dit verband volledig kan worden toegeschreven aan de opname van de subjectieve inschatting van de financiële draagkracht in het regressiemodel (geen tabel). Wordt met deze indicator geen rekening gehouden, dan is er van een omkering van het verband tussen relatieve armoede en het voorkomen van depressieve klachten geen sprake. In een dergelijk regressiemodel wordt het verband tussen economische deprivatie en de gemoedstoestand tot nul gereduceerd. De kwaliteit van de huisvesting verklaart in dit geval volledig het verband tussen de financiële draagkracht en depressiviteit ($B = -0,041$, s.e. $B = 0,027$, $p = n.s.$).

Zowel relationele, als socio-economische omstandigheden dragen tot de minder goede mentale gezondheid van gescheidenen bij. Beide verschijnselen samen zijn bovendien verantwoordelijk voor de vaststelling dat vooral vrouwen de nefaste gevolgen van echtscheiding ondergaan. De resultaten verkregen op basis van het volledige regressiemodel kunnen deze stelling bevestigen. Dit regressiemodel – uiterst rechts in tabel 3 – bevat zowel de relationele, als de socio-economische indicatoren. Een inspectie van de regressiecoëfficiënten en de bijbehorende standaardfouten toont aan (a) dat de bovenvermelde vaststellingen robuust zijn en behouden blijven, (b) dat de verschillen in gemoedstoestand tussen gehuwden en gescheidenen volledig aan de verschillende relationele en socio-economische condities kunnen toegeschreven worden en (c) dat ook de geslachtsdifferentiële invloed van echtscheiding tot verschillen in deze omstandigheden gereduceerd kunnen worden.⁶

Indirecte effecten – In bovenstaande ontleding werd enkel en alleen aandacht besteed aan de directe effecten voor de mentale gezondheid van de veranderlijken die in deze probleemstelling centraal staan. Vooraleer tot de verdere bespreking van de belangrijkste bevindingen van deze analyses over te gaan, staan we stil bij enkele interessante indirecte effecten. Deze kunnen teruggevonden worden in tabel 4. Deze tabel bevat de resultaten van zes regressieanalyses, één met de financiële draagkracht van de huishoudens als afhankelijke veranderlijke en vijf voor elke intermediërende veranderlijke die statistisch significant verbonden is met de gemoedstoestand van de ondervraagden in het volledige regressiemodel uit tabel 3.

Mannen, gescheidenen, alleenstaanden, ouderen, laaggeschoolden, personen zonder partner en mannen en vrouwen zonder oudere kinderen ervaren minder socio-emotionele ondersteuning. Onafhankelijk van hun burgerlijke staat en onafhankelijk van de aanwezigheid van

een (nieuwe) partner ervaren vrouwen meer socio-emotionele ondersteuning. Deze vaststelling versterkt het vermoeden dat mannen voor socio-emotionele ondersteuning vooral op hun partner terugvallen, terwijl vrouwen ook bij anderen – vrienden, familieleden – terecht kunnen. Dit verklaart bovendien waarom in de huidige steekproefpopulatie de gemoedstoestand van gescheiden mannen geen functie is van de aan- of afwezigheid van socio-emotionele ondersteuning. Echtbreuk ontnemt mannen weliswaar hun enige vertrouwensrelatie, maar omdat tot bijna 40 procent van de gescheiden mannen een nieuwe partner heeft, zijn de gevolgen voor hun gemoedstoestand verwaarloosbaar. Reeds bij de aanvang van de analyse was het duidelijk dat gescheiden vrouwen minder welvarend zijn, dan gescheiden mannen. De resultaten van de multivariate ontleding - weergegeven in de tweede kolom van tabel 4 – tonen aan dat deze ongelijkheid niet tot de samenstelling van het huishouden, de graad van urbanisatie van de woonplaats, de af- of aanwezigheid van een nieuwe partner, het hebben van betaald werk, de leeftijd en het onderwijsniveau van de ondervraagden terug te brengen is. Zelfs onder gelijkwaardige condities kunnen gescheiden mannen maandelijks over ongeveer 5.300 Bfr. meer beschikken dan gescheiden vrouwen. De werkelijke kloof in financiële draagkracht tussen gescheiden vrouwen en mannen is natuurlijk omvangrijker, omdat de omstandigheden voor mannen en vrouwen niet gelijk zijn. Gescheiden vrouwen stappen immers minder vlug in een nieuwe partnerrelatie, zijn lager geschoold, hebben minder toegang tot betaalde arbeid en staan vaker in voor het onderhoud van de kinderen. Gescheiden vrouwen zijn niet alleen minder welvarend, zelfs onder gelijke objectieve condities schatten ze hun financiële mogelijkheden minder rooskleurig in. Gescheiden personen in het algemeen, maar gescheiden vrouwen in het bijzonder, geven eerder aan moeilijk tot zeer moeilijk met hun maandelijkse inkomsten te kunnen rondkomen. Ook Aseltine en Kessler (1993) stellen dit geslachtsverschil vast. Ze schrijven het toe aan de verhoogde gevoeligheid van gescheiden vrouwen voor financiële moeilijkheden. Een post hoc analyse werd uitgevoerd als bijkomende toetsing van deze hypothese. Deze ontleding maakte duidelijk dat dit geslachtsverschil volledig kan worden toegeschreven aan de afwezigheid van de mogelijkheid om te kunnen sparen bij gescheiden vrouwen (geen tabel).⁷

De analyses van de determinanten van de drie indicatoren die informatie verschaffen over de kwaliteit van de woning vertonen sterke parallellen. Ze kunnen daarom gezamenlijk worden besproken. Ten eerste wordt bevestigd wat reeds uit tabel 1 bleek: gescheiden vrouwen en mannen wonen in huizen van minder goede kwaliteit en klagen frequenter over geluidshinder en een gebrek aan ruimte. De ontleding in tabel 4 maakt duidelijk dat deze verhoudingen aanwezig zijn onafhankelijk van de financiële draagkracht en de graad van arbeidsparticipatie van gescheidenen. Ten tweede blijkt ook de gezinssamenstelling enige invloed uit te oefenen. De richting van deze beïnvloeding is echter minder eenduidig. Alleen in gezinnen met oudere kinderen en tieners klagen ouders over een gebrek aan ruimte. Geluidshinder wordt daarentegen vooral in gezinnen met kleine kinderen als een probleem gesignaleerd. Beide bevindingen samen tonen aan dat de impact van echtscheiding op de gemoedstoestand van vrouwen groter is omdat ze doorgaans terecht komen in minder comfortabelere woonomstandigheden ter-

wijl ze, omwille van het feit dat ze vaker instaan voor het onderhoud van de kinderen, juist behoefte hebben aan meer ruimte en comfort.

6. Samenvatting en verdere bespreking

Onderzoek bij een representatieve steekproef van de Belgische bevolking toont aan dat gescheiden vrouwen en mannen meer depressieve klachten rapporteren dan gehuwden. Vooral vrouwen ondergaan de nefaste gevolgen van echtscheiding. Het geslachtsverschil in depressiviteit is bij gescheidenen groter dan bij gehuwden, verweduwen en alleenstaanden. Met deze bevinding bevestigen we wat reeds uit ander onderzoek bleek (Bebbington, 1996; Kitson & Morgan, 1990). Ook de socio-economische gevolgen van echtscheiding zijn duidelijk geslachtsgebonden. Zo leidt echtbreuk tot een daling in welvaart die groter is bij vrouwen dan bij mannen. Ook deze vaststelling is niet nieuw. In meerdere studies werd reeds gewezen op het feit dat de economische gevolgen van echtscheiding vooral bij vrouwen hard aankomen (Holden & Smock, 1991). Onder bepaalde condities – zoals de afwezigheid van kinderlast, de aanwezigheid van een nieuwe partner – worden de verschillen in welvaart tussen gehuwde en gescheiden mannen zelfs uitgevlakt. Dit kan erop wijzen dat voor mannen, als bij elkaar genomen en voor wat het maandelijks beschikbaar inkomen betreft, echtscheiding een financiële nuloperatie is. Deze geslachtsspecifieke financiële gevolgen zorgen ervoor dat gescheiden vrouwen meer kans maken om in de armoede terecht te komen, onder minder gunstige omstandigheden wonen en hun financiële situatie minder gunstig inschatten, dan gescheiden mannen. Deze verdere gevolgen zijn, in het kader van de huidige probleemstelling, niet zonder belang. Ze maken echtscheiding voor de mentale gezondheid van vrouwen extra nadelig.

Vooraleer met de bespreking van de onderzoeksresultaten verder te gaan past het stil te staan bij een belangrijk tekort van deze studie. Daar het een crossectionele analyse betreft, worden selectie-effecten en sociale oorzaken onlosmakelijk met elkaar vermengd. Zo is het mogelijk dat echtscheiding vaker voorkomt bij vrouwen met een depressief gemoed en dat deze vrouwen omwille van hun mentale gezondheid minder in staat zijn te gaan werken, waardoor ze in een meer preciaire financiële situatie terechtkomen. Op basis van de gegevens van de huidige studie kan niet uitgemaakt worden of selectie-effecten gespeeld hebben. Ander onderzoek heeft evenwel aangetoond dat er weinig redenen zijn om aan te nemen dat depressiviteit leidt tot echtbreuk of tot financiële moeilijkheden (Simons, Johnson & Lorenz et al., 1996). Dit maakt een sociale selectieverklaring voor de gepresenteerde onderzoeksresultaten weinig waarschijnlijk.

De invloed van veranderingen in woonomstandigheden op het psychisch welbevinden van gescheidenen is een topic die tot op heden weinig aandacht heeft gekregen. Dit is merkwaardig. Immers, de kwaliteit van de huisvesting oefent een aantoonbare invloed op de mentale gezondheid uit (Halpern, 1995) en echtscheiding gaat, op enkele uitzonderingen na, steeds gepaard met het verhuizen van één van de partners. Dat deze verhuizing doorgaans leidt tot een afname van woonkwaliteit, hoeft, gezien de financiële gevolgen van echtscheiding, niet te

verwonderen. De huidige analyse is de eerste om aan te tonen dat veranderingen in de kwaliteit van het wonen bijdragen aan de minder goede mentale gezondheid van, vooral, gescheiden vrouwen. Joung et al. (1997) komen tot een analoge conclusie, maar dan met betrekking tot de gezondheid in het algemeen. Beide studies samen wijzen een concreet pad aan waarlangs echtbreuk de levenskwaliteit doet afnemen. Verder onderzoek is nodig om tot de juiste inschatting van deze bevinding te komen. Daarbij moet worden nagegaan in welke mate de objectieve condities van de woning en de woonplaats van belang zijn. Wellicht spelen vergelijkingsprocessen, waarbij de nieuwe woonomstandigheden vergeleken worden met deze van voor de echtbreuk, een beslissende rol.

Gescheiden vrouwen ervaren hun financiële situatie als meer precair, zelfs onder socio-economische omstandigheden gelijkaardig aan die van gescheiden mannen. Deze meer 'pessimistische' inschatting van de financiële draagkracht van het huishouden helpt verklaren waarom echtscheiding vooral voor de mentale gezondheid van vrouwen nefaste gevolgen heeft. Aseltine en Kessler (1993) komen tot een gelijkaardige bevinding. Een verhoogde emotionele vatbaarheid voor financiële moeilijkheden bij gescheiden vrouwen zou volgens deze auteurs aan de basis van deze bevinding liggen. Zo'n interpretatie klinkt niet overtuigend, wanneer niet tegelijkertijd kan aangegeven worden wat de oorzaken van deze verhoogde emotionele vatbaarheid zijn. Post hoc analyses tonen aan dat gescheiden vrouwen hun financiële situatie als minder rooskleurig inschatten omdat ze niet in staat zijn om te sparen. Wat een pessimistische beoordeling lijkt, blijkt in de werkelijkheid een meer realistische inschatting te zijn: de mogelijkheid om te sparen heeft het geruststellend gevoel over enige financiële armslag te beschikken, waardoor men niet volledig machteloos komt te staan tegenover negatieve voorvallen. Verder onderzoek moet duidelijk maken of bovenstaande observatie voor replicatie vatbaar is. In elk geval is het duidelijk dat voor de beoordeling van de financiële situatie van gescheidenen maten die verwijzen naar de beroepsinkomsten of de maandelijkse gezinsinkomsten niet volstaan.

Uit sommige studies blijkt dat de financiële en materiële gevolgen van echtscheiding bij vrouwen extra zwaar aankomen. De mentale gezondheid van mannen zou eerder functie zijn van de relationele implicaties van het verbreken van de huwelijksband (Aseltine & Kessler, 1993; Gerstel et al., 1985). Dit zou het gevolg zijn van het feit dat mannen doorgaans enkel op hun partner steunen als vertrouwenspersoon (Veroff, Douvan & Kulka 1981, aangehaald in McGrath et al., 1993). Niets wijst erop dat deze vaststelling ook voor de huidige steekproefpopulatie opgaat. Zowel de relationele, als de materiële gevolgen van echtscheiding wegen zwaarder door op de mentale gezondheid van vrouwen. Hoe is deze bevinding – en de vaststelling dat ze haaks staat op wat in bovenvermelde studies gemeld wordt – te verklaren? In de eerste plaats moet aangegeven worden dat deze vaststelling strookt met de meer algemene bevinding dat vrouwen gevoeliger zijn voor de kwaliteit van hun relaties met anderen (Nolen-Hoeksema, 1990) en daarom helemaal niet zo uitzonderlijk is. Vrouwen zijn gevoeliger voor een gebrek aan vertrouwensrelaties. Toch vertonen ze gemiddeld meer depressieve klachten. Dit leidt er Gove (1994) toe te stellen dat het geslachtsverschil in depressiviteit nog omvangrijker zou zijn, wanneer vrouwen niet op anderen – vrienden, familie – zouden kunnen terugvallen!

Ten tweede blijkt dat bijna veertig procent van de gescheiden mannen een nieuwe partner heeft. Dit betekent dat, zelfs in de veronderstelling dat mannen gevoeliger zouden zijn voor de socio-emotionele gevolgen van echtbreuk, de realiteit zo is dat deze situatie weinig kans krijgt zich te manifesteren.

Ten slotte blijken gescheiden vrouwen een disproportioneel deel van het onderhoud en de zorg voor de kinderen op zich te nemen. Ze komen bovendien moeilijker tot een nieuwe partnerrelatie. Beide socio-relatieve omstandigheden zorgen ervoor dat gescheiden vrouwen, in vergelijking met andere vrouwen, meer sociaal geïsoleerd leven en minder socio-emotionele ondersteuning mogen ervaren. De zorg voor kleine kinderen bemoeilijkt het maken van contacten met andere volwassenen. Oudere kinderen fungeren minder als bron van socio-emotionele ondersteuning bij gescheiden ouders, dan bij gehuwde ouders (Dykstra, 1997).

Om te besluiten staan we nog even stil bij een onverwacht nevenresultaat van deze analyse. Na controle voor de subjectieve inschatting van de financiële draagkracht van het huishouden blijken personen in minder welvarende huishoudens een *beter* mentale gezondheid te vertonen: minder welvaart maakt niet depressief, wanneer mensen het gevoel hebben te kunnen rondkomen. Zou het dan toch juist zijn dat (veel) geld niet gelukkig maakt?

Noten

- 1 Met dank aan Th. Jacobs en haar team voor het ter beschikking stellen van de gegevens [PSBH/golf1 (1992)].
- 2 Voor de validiteit van deze aangepaste schaal, zie Bracke (1996b).
- 3 Om te controleren voor een mogelijke vertekening van de onderzoeksresultaten als een gevolg van deze afwijking van de normaalverdeling werden onderstaande multivariate analyses eveneens uitgevoerd na logtransformatie van de afhankelijke variabele. De resultaten van deze ontleding bleken bijna identiek aan deze op basis van de onge-transformeerde depressiviteitsscores. Voor de bespreking van de ontleding werd daarom enkel van de laatstgenoemde resultaten gebruik gemaakt.
- 4 Van een aantal respondenten, met name 681 of 9 procent van de 7.458 mannen en vrouwen, ontbreekt informatie over het gezinsinkomen, waardoor deze verhouding tussen behoeften en middelen niet kon worden bepaald. Om deze subgroep niet voor de analyse te laten verloren gaan, werd besloten hen op bovenstaande maat de score nul toe te kennen. Tenzelfdertijd werd een dummy-variabele gecreëerd die de respondenten aangeeft die deel uit maken van deze subgroep. Door deze dichotome veranderlijke bij de regressie-analyses te betrekken, kan worden nagegaan of de datatransformatie de resultaten beïnvloedt. Bovendien kan blijken of de gemoedstoestand van de subgroep van mannen en vrouwen die weigerden hun gezinsinkomen kenbaar te maken significant verschilt van de rest van de steekproefpopulatie. Een identieke wijze van analyseren kan teruggevonden worden bij South en Spitze (1994) en Presser (1994).
- 5 Respondenten die hun gezinsinkomen niet willen kenbaar maken, vertonen gemiddeld minder depressieve klachten (geen tabel: $B = -0,069$ (s.e. $B = 0,028$), $p = 0,013$). Omdat dit verschil verdwijnt na introductie van de andere veranderlijken in het regressiemodel (model 4 en 5) wordt er verder geen aandacht aan besteed.
- 6 Er werd eveneens nagegaan of de bevindingen behouden blijven wanneer de verweduwdens uit de analyse werden geweerd. Deze ingreep bleek geen substantiële invloed op de bevindingen uit te oefenen. De tekens en de significantieniveaus van alle variabelen bleven behouden.
- 7 43 procent van de gescheiden vrouwen en 30 procent van de gescheiden mannen geven aan niet te kunnen sparen (tegenover 21 procent van de gehuwde mannen en vrouwen). Bij toevoeging

van deze informatie aan de regressievergelijking - door middel van een dummy-veranderlijke - wordt het interactie-effect tot nul gereduceerd ($B = 0,11$, s.e. $B = 0,09$, $p=n.s.$) en stijgt de hoeveelheid verklaarde variantie van het totale regressiemodel van 26 procent naar 38 procent.

Literatuur

- Abramson, L.Y., Seligman, M.E.P. & Teasdale, J.D. (1978). Learned helplessness in humans: Critique and reformulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 87, 435-458.
- Asetine, R.H. & Kessler, R.C. (1993). Marital disruption and depression in a community sample. *Journal of Health and Social Behavior*, 34, 237-251.
- Bebbington, P. (1996). The origins of the sex differences in depressive disorder: bridging the gap. *International Review of Psychiatry*, 8, 295-332.
- Berkel, M. van & de Graaf, N.D. (1995). Economische afhankelijkheid van gehuwde vrouwen in Nederland, 1979-1981. *Mens en Maatschappij*, 70, 138-151.
- Bracke, P. (1996a). *Geslachtsverschillen in depressiviteit en de sociale ongelijkheid van mannen en vrouwen: een structuralistische benadering*. Doctoraal proefschrift, Gent: Universiteit Gent.
- Bracke, P. (1996b). Geslachtsverschillen in depressief gedrag in een representatieve steekproef van de Vlaamse bevolking: de validiteit van een zelf-rapportageschaal, *Archives of Public Health*, 54, 275-300.
- Bracke, P. (1998). Sex differences in the course of depression in a representative sample of the Belgian population: comparing chronicity for men and women using longitudinal data, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* (aanvaard voor publicatie).
- Cantillon, B. (1994). Family, work and social security. In Baldwin, S. & Falkingham, J. (red.), *Social security and social change. New challenges to the Beveridge model*. London: Harvester & Wheatsheaf.
- Dykstra, P.A. (1997). De gevolgen van echtscheiding voor intergenerationale uitwisselingen binnen families. *Bevolking en Gezin*, 25: 75-94.
- Gerstel, N., Riessman, C.K. & Rosenfield, S. (1985). Explaining the symptomatology of separated and divorced women and men: the role of material conditions and social networks, *Social Forces*, 64, 84-101.
- Gove, W.R. (1994). Why we do what we do: A biopsychosocial theory of human motivation, *Social Forces*, 73, 363-394.
- Halpern, D. (1995). *More than bricks and mortar? Mental health and the built environment*. London: Taylor & Francis.
- Holden, K.C. & Smock, P.J. (1991). The economic costs of marital dissolution: Why do women bear a disproportionate cost? *Annual Review of Sociology*, 17, 51-78.
- Horwitz, A.V., White, H.R. & Howell-White, S. (1996). The use of multiple outcomes in stress research: a case study of gender differences in responses to marital dissolution, *Journal of Health and Social Behavior*, 37, 278-291.
- Jong Gierveld, J. de, van Tilburg, T. & Plomp, R. (1997). Feminisering van de armoede onder ouderen in Nederland. *Mens en Maatschappij*, 72, 248-262.
- Joung, I.M.A., Stonks, K., van den Mheen, H., van Poppel, F.W.A., van der Meer, J.B.W. & Mackenbach, J.P. (1997). The contribution of intermediary factors to marital status differences in self-reported health, *Journal of Marriage and the Family*, 59, 476-490.
- Kaplan, G., Roberts, R., Camacho, T. & Coyne, J. (1987). Psychosocial predictors of depression: Prospective evidence from the Human Population Laboratory Studies. *American Journal of*

Epidemiology, 125, 206-220.

- Kitson, G.C. & Morgan, L.A. (1990). The multiple consequences of divorce: a decade review. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 913-924.
- Lorentz, F.O., Simons, R.L. & Chao, W. (1996). Family structure and mother's depression. In R.L. Simons e.a., *Understanding differences between divorced and intact families*. London: Sage Publications.
- McGrath, E., Keita, G.P., Strickland, B.R. & Russo, N. F. (1993). *Women and depression. Risk factors and treatment issues*. Washington: American Psychological Association.
- Mirowsky, J. & Ross, C.E. (1986). Social patterns of distress. *Annual Review of Sociology*, 12, 23-45.
- Moos, R.H., Cronkite, R.C., Billings, A.G. & Finney, J.W. (1985). *Health and Daily Living Form manual*, revised version, Social Ecology Laboratory, Veterans Administration and Stanford University Medical Centers.
- Nolen-Hoeksema, S. (1990). *Sex differences in depression*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Pierce, D. (1978). The feminization of poverty: women, work and welfare. *Urban and Social Change Review*, 11, 28-37.
- Presser, H.B. (1994). Employment schedules among dual-earner spouses and the division of household labor by gender, *American Sociological Review*, 59, 348-364.
- Ross, C.E. & Huber, J. (1985). Hardship and depression. *Journal of Health and Social Behavior*, 26, 312-327.
- Ross, C.E., Mirowsky, J. & Goldsteen, K. (1990). The impact of the family on health: The decade in review, *Journal of Marriage and the Family*, 52, 1059-1078.
- Simons, R.L., Johnson, C. & Lorenz, F.O. (1996). Family structure differences in stress and behavioral predispositions. In R.L. Simons e.a., *Understanding differences between divorced and intact families*. London: Sage Publications.
- Sørensen, A. & McLahanan, S. (1987). Married women's economic dependency, 1940-1980. *American Journal of Sociology*, 93, 659-687.
- South, S.J. & Spitze, G. (1994). Housework in marital and nonmarital households, *American Sociological Review*, 59, 327-347.
- Tilburg, T.G. van (1989). Een gevarieerd en uitgebreid relatiernetwerk: Vroege determinanten van succesvolle 'coping' met scheiding. *Mens en Maatschappij*, 64: 291-303.
- Veroff, J. Douvan, E. & Kulka, R. (1981). *The inner American: a self-portrait from 1957 to 1976*. New York: Basic Books.
- Voydanoff, P. (1990). Economic distress and family relations: A review of the eighties, *Journal of Marriage and the Family*, 52, 1099-1115.
- Vranken, H. & D. Geldof (1992). *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 1991*. Leuven/Amersfoort: Acco.